

Рецензент: Г.М. Мерсіянова,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ З КОНСТРУКТОРОМ ТИПУ LEGO НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

А. В. Лапін

Тематика статті присвячена проблемі формування загальнотрудових умінь у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку. У статті окреслені шляхи формування загальнотрудових умінь у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку.

***Ключові слова:** складні порушення психофізичного розвитку, загальнотрудові уміння, вміння орієнтуватися в завданні, вміння планувати хід виконання виробу, вміння виконувати роботу, дотримуючись плану, вміння здійснювати самоконтроль.*

Формирование общетрудовых умений у детей младшего школьного возраста со сложными нарушениями психофизического развития в процессе работы с конструктором типа LEGO на уроках трудового обучения

Тематика статті присвячена проблемі формування общетрудових умінь у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку. В статті намічені шляхи формування общетрудових умінь у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку.

***Ключевые слова:** сложные нарушения психофизического развития, общетрудовые умения, умение ориентироваться в задании, умение планировать ход изготовления изделия, умение выполнять работу придерживаясь плана, умение выполнять самоконтроль.*

Formation of basic work skills of primary school children with complex disabilities mental and physical development in the process of working with LEGO type constructor in class work training

Subject article is devoted to the formation of basic work skills in primary school children with complex disabilities mental and physical development. The paper outlined the ways of forming basic work skills in primary school children with complex disabilities mental and physical development.

***Keywords:** complex disorders psychophysical development of basic work skills, ability to navigate in the job, the ability to plan the course of manufacture of the product, the ability to do the work of keeping the plan, the ability to perform self-care.*

Аналіз літературних джерел та практики роботи шкіл-інтернатів показав, що діти зі складними порушеннями психофізичного розвитку молодшого шкільного віку мають значні труднощі у процесі навчання (Л. С. Вавіна, А. Н. Леонтьєв, А. Р. Лурія, Н. І. Малюхова, І. С. Моргуліс, О. П. Хохліна). Притаманний їм низький рівень інтелектуальної активності призводить до значних недоліків процесів аналізу, порівняння, самоконтролю і т.д., обумовлює хаотичний, неосмислений характер самостійної діяльності учнів. Як наслідок, учні даної категорії демонструють переважно низький рівень сформованості загальнотрудових

умінь. Однак, як свідчать дані літературних джерел, саме початковий етап роботи з цієї категорією дітей є найбільш сприятливим періодом (6-7-8-9 років), коли можна планувати навчання відповідним умінням, в процесі найпростіших видів трудової діяльності.!

Виходячи з отриманих в ході констатувального експерименту даних, спираючись на «Програми для підготовчих, 1-4-х спеціальних класів з/о навчальних закладів I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку» (2006) з трудового навчання, рекомендацій, які містяться в спеціальній літературі, нами була розроблена методика формування загальнотрудових умінь у дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку (слабозорі діти з інтелектуальними порушеннями).

Результати констатуючого експерименту дозволили обґрунтувати включення в процес навчання роботу з конструктором та корекційних прийомів, спрямованих на формування загальнотрудових умінь в цієї категорії дітей. Розробляючи методику експериментального навчання, ми мали на увазі, що її позитивний результат може використовуватися в освітніх установах для дітей з особливими потребами, з метою корекції психофізичних особливостей, підготовки до подальшого трудового навчання й адекватного включення їх у навколишнє соціальне середовище.

В процесі навчання дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку ми враховували ступінь зорового дефекту та інтелектуальних порушень. Тому в основу методики, поряд із загальнодидактичними принципами, які ґрунтуються на положенні про єдність і спільність закономірностей нормального й аномального розвитку, були покладені принципи, що використовуються в олігофренопедагогіці та тифлопедагогіці (принцип ранньої педагогічної допомоги, принцип корекційно-компенсаторної спрямованості освіти, принцип діяльнісного підходу в навчанні та вихованні).

Найважливішим принципом організації корекційної роботи є індивідуальний підхід в процесі навчання. Розвиток дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку, насамперед, залежить від таких факторів, як характер дефектів, їх комбінація та ступінь глибини. Тому робота з реалізації методики формування загальнотрудових умінь проводилася з урахуванням індивідуальних і специфічних особливостей, пов'язаних з порушеннями інтелекту та зорового аналізатора.

Матеріал для реалізації методики формування загальнотрудових умінь був підібраний після проведення аналізу всього переліку конструкторів типу LEGO, які найбільш підходять для корекційно-розвиваючої роботи з дітьми зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Наш вибір конструкторів був продиктований наступними критеріями (вимогами): віком дітей, зоровим навантаженням, рівнем інтелектуального розвитку.

Навчання проводилося відповідно до санітарно-гігієнічних вимог організації навчально-виховного процесу для дітей з порушенням зору та інтелекту: дозоване зорове навантаження, підвищений рівень освітленості, забезпечення індивідуального ритму заняття, з урахуванням функціонального стану нервової системи.

Формуючий етап дослідження був організований у формі індивідуальних занять та проводився протягом одного року. Він включає 6 тем «Рослини», «Тварини», «Меблі», «Будинок», «Транспорт», «Місто»), відповідно до програм загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором для спеціальних класів, для дітей зі складними вадами розвитку (сліпих та зі зниженим зором з розумовою відсталістю).

У ході створення методики формування загальнотрудових умінь нами були використані наступні форми роботи з конструктором: конструювання за зразком та «картою-збирання».

Найважливішим дидактичним компонентом розробленої методики є спеціально розроблені «карти-збирання» моделей, які планувалося виготовляти. Дітям пропонувалися картки з відображенням «карти-збирання» різних моделей, в яких зазначено, якого ко-

льору, розміру, форми потрібно відібрати деталі та послідовність їх з'єднання. Учасникам експериментальної діяльності необхідно було проаналізувати об'єкт і, за відповідною технологією, виконати збирання виробу, дотримуючись послідовності вказаної на картці з «картою-збирання».

На початкових етапах роботи організуюча роль педагога була основною, надалі самостійність дітей зростала.

У процесі навчання дитина зіштовхувалася з проблемними ситуаціями, які ставили її перед необхідністю прояву самостійності та творчої активності для досягнення поставленої мети. При неправильному виконанні завдання дитина могла сама переконатися в цьому і самостійно, або за допомогою педагога, виправити свої помилки.

В організації роботи з формування загальнонаучових умінь («вміння орієнтуватися в завданні», «вміння планувати хід виконання виробу», «вміння виконувати роботу, дотримуючись плану», «вміння здійснювати самоконтроль») ми не дотримувалися чіткого розмежування занять для формування та розвитку цих умінь, тому що на одному занятті була можливість здійснити роботу з розвитку й удосконалення всіх аспектів формування загальнонаучових умінь.

У процесі виділення істотних властивостей і якостей майбутнього виробу використовувався наявний у дітей досвід орієнтувальних дій, які виконувалися на основі зорово-рухового і зорового орієнтування в об'єкті. Разом з тим, перше знайомство з виробом будувалося на зорово-руховій основі, що припускає широке використання перцептивних дій сприйняття. Дітей учили розглядати виріб: брати в руки; перевертати, визначаючи верх і низ, передню і задню сторони; обмацувати кожну частину; виконувати функціональні дії примірювання, прикладання; здійснювати стискання, з метою визначення твердості-м'якості матеріалу; пальцем окреслювати зовнішню конфігурацію; намацувати опорні точки з'єднання тощо.

Спостереження дітей за діями вчителя і посильна участь у первинному знайомстві з виробом підготовлює основу для формування цілісного уявлення.

В процесі експериментального навчання, з метою формування загальнонаучових умінь в молодших школярів, використовувалися наступні дидактичні вправи та ігри:

- вправа «Двійнята» – на розвиток сприймання кольорів, форми, розміру. Педагог обирає п'ять різних за кольором, формою, розміром елементів конструктора, потім просить дітей обрати п'ять відповідних елементів за кольором, формою, розміром. З обраних елементів дітям пропонується побудувати модель;

- вправа «Змійка» – на класифікацію кольору, форми, розміру. Кожна дитина одержує рівну кількість елементів конструктора. У порядку черги, діти розташовують по одному елементу відповідно до правила: будувати Змійку, приєднуючи елементи так, щоб наступний елемент був такий же, як попередній тільки за кольором, формою, розміром. Кожен учасник може взяти елемент тільки зі своєї купки.

- вправа «Підбери пару до деталі» – на класифікацію кольору, форми, розміру;

- вправа «Якої деталі не вистачає?» – на розвиток умінь розчленовувати об'єкт на частини, уваги та спостережливості;

- вправа «Деталь якої форми зникла?» – на розвиток умінь розчленовувати об'єкт на частини, уважності та спостережливості;

- вправа на побудову предметного ряду за величиною. Розташувати п'ять деталей від найбільшої до самої маленької і навпаки;

- вправа на класифікацію предметів за величиною. До двох деталей конструктора (великої та маленької, довгої – короткої і т.д.) потрібно підібрати відповідні предметні картинки.

Закріпленню уявлень про форму, а також розвитку просторового аналізу і синтезу, сприяли вправи по створенні «картах-збирання», за допомогою яких потрібно було вичлену-

вати форму елемента в графічному зображенні, знайти потрібний елемент серед інших і правильно розташувати їх у моделі.

Отримані індивідуальні оцінки показників сформованості загальнонавчальних умінь по кожній дитині усереднювалися; за середніми показниками обчислювалася індивідуальна інтегральна частка виконання завдання, а також середні по вибірці частки засвоєння кожного показника.

На підставі індивідуальних показників учні відносилися до однієї з трьох груп успішності засвоєння, що відповідає визначеному рівневі сформованості загальнонавчальних умінь.

Учні експериментальної групи значною мірою підвищили рівень сформованості загальнонавчальних умінь та рівень якості виконавчих дій, у порівнянні з початком експериментального навчання. До кінця навчання молодші школярі в переважній більшості самостійно збирали моделі по «картах – збирання».

Змінився характер діяльності учнів експериментальної і контрольної груп. Діти з експериментальної групи проявили зацікавленість і уважність при виконанні завдань, учні контрольної групи в процесі виконання завдання виявились менш уважними, частіше відволікалися.

У дітей покращилася зорово-рухова координація і моторика, особливо дрібна моторика пальців рук. Це пов'язано з особливістю роботи з конструктором, яка вимагає точного сполучення його елементів в ході побудови моделі.

Точність виготовлення виробів у межах спеціального навчання показала, що в роботах дітей помітно знижується відсоток помилок просторового характеру, не спостерігається грубих перекручувань в об'єкті.

При переносі на аплікацію усний аналіз більшості дітей насамперед став містити більш повну інформацію про наявність частин у виробі. Разом з тим, у частини дітей аналіз продовжує залишатися хаотичним.

Дані про точність складання композиції свідчать про позитивні зміни в орієнтуванні дітей на всі якісні сторони виробу: наявність частин, їхній колір, форму, розмір. Роботи дітей стали легко упізнаватися оточуючими.

Найбільші зміни в характері попереднього планування відбулися в межах навчального експерименту. Насамперед збільшилася його повнота, самостійні висловлювання дітей набули достатньої послідовності. Висловлювання багатьох з них включають елементи звітів про виконану роботу, застосування яких розглядалося нами як початковий момент при формуванні умінь планувати. Разом з тим, це є показником міцності сформованих у дітей уявлень про послідовність виготовлення виробу, які стають для них важливою опорою на етапі планування діяльності.

Позитивним є і той факт, що у висловлюваннях дітей з'явилися повідомлення про попередній вибір засобів реалізації завдання; про операції, які входять до складу тієї або іншої дії; контрольних дій. І хоча наявність цих висловлювань носить поодинокий характер, це свідчить про те, що при організації цілеспрямованого навчання діти можуть реалізувати свій потенціал.

Висловлювання дітей стали відображати способи виконання окремих дій, були випадки зазначення їхньої просторової спрямованості та послідовності.

Показники виконавчих дій за планом свідчать насамперед про те, що в дітей усіх груп (за рівнем сформованості загальнонавчальних умінь) відбувається самостійне заповнення пропущених на етапі попереднього планування виконавчих дій. Це може пояснюватися, в деякій мірі, особливостями конструкції запропонованих виробів, необхідністю постійно дотримуватися сталої послідовності процесу їхнього виготовлення.

Трохи інакше виглядають результати попереднього планування при переносі придбаного досвіду на аплікацію. Зростання показників повноти насамперед не вносить істотних змін

у послідовність дій майбутнього виконання. У висловленнях дітей усіх груп залишаються перестановки.

Наявні пропуски у висловлюваннях дітей усіх груп не знаходили свого заповнення в процесі орієнтування та планування. Черговість виконання дій у всіх учнів остаточно встановлювалася тільки на етапі практичного виконання завдання.

Позитивні зміни в діях самоконтролю знайшли свій вираз, насамперед, у поліпшенні в дітей показників якості продукту діяльності при переносі досвіду на аплікацію. Подолання грубих помилок просторового характеру, передачі кольору, цілісності об'єкта свідчать не тільки про зростаючу глибину аналізу і планування, але і про зростаюче уміння, дітей контролювати свою роботу.

Разом з тим, спостереження за самостійною діяльністю дітей повинні були дати відповідь на запитання: наскільки змінився характер протікання дій самоконтролю, наскільки важлива роль при цьому надається зразку виробу, «карті-збирання»?

Деякі діти, стали звертатися до зразка на завершальному етапі виготовлення виробу. При цьому дії носили зорово-руховий характер: доторкання та прикладання до зразка.

Звертає на себе увагу і той факт, що в деяких випадках істотно збільшилася тривалість дій орієнтування. Максимальний їхній показник при зорово-руховому протіканні склав 42 сек., при зоровому – 35 сек. Виявлені особливості в межах всієї експериментальної групи були поодинокими. Однак, їхня поява свідчить про формування потреби аналізувати майбутній виріб. Деякою мірою, це може бути підтверджено і збільшенням середньої тривалості дій орієнтування.

Отримані показники підтверджують те, що у дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку сформовані досить стійкі загальнотрудові уміння («уміння орієнтуватися в завданні», «уміння планувати хід виконання виробу», «уміння виконувати роботу, дотримуючись плану», «уміння здійснювати самоконтроль») після проведеного експерименту. В експериментальній групі переважна більшість учасників експерименту правильно відтворювала модель за зразком, попередньо проаналізувавши зразок.

Таким чином, аналіз результатів контрольних завдань дослідно-пошукової роботи показує ефективність розробленої нами методики формування загальнотрудових умінь у молодших школярів, зі складними порушеннями психофізичного розвитку, з використанням конструктора типу LEGO.

Адже зміни відбулися не тільки в трудовій і розумовій діяльності, але й в емоційно-вольовій і особистісній сфері: діти стали більш посидючими, працездатними, цілеспрямованими, емоційно-чутливими.

Література:

1. Дульнев Г. М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе / Г. М. Дульнев – М.: Педагогика, 1969. – 215 с.
2. Лурия А. Р. Развитие конструктивной деятельности дошкольника / А. Р. Лурия. – М., 1948.
3. Малюхова Н. І. Особливості конкретизації уявлень слабозорих розумово відсталих учнів про оточуючий світ: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Спеціальна педагогіка» / Н. І. Малюхова. – Київ: КІЦІ «Нові інформаційні технології», 1999. – 19 с.
4. Мещеряков А. И. Опыт обучения детей, страдающих множественными дефектами / А. И. Мещеряков // Дефектология. – 1973. – №3 – С. 6-8.
5. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред. Бондаря В. І., Вавіної Л. С. – Київ, 2008. – 283 с.